

УДК 37.015.31:159.954

О. Г. Ємчик
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки
(м. Луцьк)

ПРОБЛЕМА ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ У НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ

Анотація. Статтю присвячено проблемі інтерпретації творчого потенціалу особистості у контексті її дослідження у науково-педагогічній спадщині. Представлено результати дослідження основних підходів до визначення сутності творчого потенціалу особистості у науковій літературі, та охарактеризовано його співвідношення з поняттями „особистість”, „творчість” та „творча особистість”. Описано філософські, психологічні та педагогічні підходи до визначення творчої особистості у контексті формування її творчого потенціалу. В результаті аналізу наукових джерел виокремлено основні твердження, які виступають складовими поняття „творчий потенціал”. На основі отриманих результатів виконано комплексний аналіз поняття та уточнено його зміст.

Ключові слова: особистість, творчість, творча особистість, творчий потенціал особистості, творчі здібності, творча активність, креативність.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується прискоренням темпів науково-технічного прогресу та інформатизації, а у зв'язку з цим і пришвидшенням суспільного розвитку. У цьому процесі найважливіше значення має особистість, сформованість таких її характеристик, які беззаперечно стимулюють її до перетворювальної, конструктивної діяльності, вироблення творчого підходу до життя.

У зв'язку з цим актуальною проблемою сучасної психолого-педагогічної науки і практики постає розвиток творчої особистості в цілому та педагога зокрема, оскільки від ретельного, зваженого, особистісно-діяльнісного підходу до формування кадрового складу навчальних закладів, пріоритетними критеріями якого мають бути високий інтелектуальний рівень педагога, його здатність опановувати, накопичувати та ефективно застосовувати у педагогічній діяльності інноваційні технології навчання та внутрішній творчий потенціал, значною

мірою залежить і якість підготовки до майбутньої творчої діяльності особистості вихованця, учня чи студента.

Аналіз актуальних досліджень. Поняття творчого потенціалу особистості педагога неможливо розглядати безвідносно до понять особистість, творчість, творча особистість, креативність. Ці поняття стали предметом багатьох досліджень у галузях філософії, соціології, психології та педагогіки.

Вивченням сутності, походження та структури особистості займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: З. Фрейд, К. Юнг, А. Адлер, Е. Еріксон, К. Хорні, Г. Олпорт, Р. Кеттел, Б. Скіннер, А. Стаатс, Дж. Доллард, Н. Міллер, В. Мішель, А. Бандура, Дж. Келлі, К. Роджерс, А. Маслоу, П. Сорокін, Л. Карсавін, В. Соловйов, В. Бехтерев, Д. Узнадзе, П. Блонський, М. Басов, І. Бех, Л. Виготський, Б. Ананьєв, О. Леонтєв, Б. Ломов, В. Мясищев, В. Мерлін та ін.

Різні аспекти проблеми формування творчої особистості та її якостей, а також розвитку творчого потенціалу, як складової частини особистості педагога, досліджували Г. Альтшуллер, Б. Ананьєв, В. Андреев, Д. Богоявленська, А. Брушлинський, Л. Виготський, Н. Вишнякова, Дж. Гілфорд, В. Дружинін, В. Загвязинський, І. Зязюн, Н. Кузьміна, О. Кульчицька, А. Лук, О. Матюшкін, В. Моляко, Я. Пономарьов, М. Поташник, В. Рибалка, К. Роджерс, О. Романовський, В. Роменець, С. Рубінштейн, О. Семенов, С. Сисоєва, В. Сластьонін, А. Спіркін, Т. Сущенко, Б. Теплов, П. Торренс, М. Ярошевський та інші.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави констатувати той факт, що багато авторів, які займаються проблемою творчого потенціалу особистості, не дійшли до остаточного визначення його сутності. Категорію „творчий потенціал” нерідко використовують як синонім творчої активності чи творчих здібностей. Відповідно, у ході нашого дослідження виникла необхідність виявлення сутності та природи творчого потенціалу, які неможливо розкрити без розуміння змісту понять „особистість”, „творча особистість” та її детермінант.

Мета статті полягає у аналізі наукових підходів до визначення сутності поняття „творчий потенціал особистості”, що зумовило такі завдання: описати

основні філософські, психологічні та педагогічні підходи до визначення творчої особистості у контексті формування її творчого потенціалу; виокремити основні твердження, які виступають складовими поняття „творчий потенціал”; уточнити його зміст.

Виклад основного матеріалу статті. Особистість – категорія складна та мінлива. Вона змінюється разом зі змінами суспільства та етносу, до якого вона належить. Особистість належить до певного історичного часу. Вона може випереджувати чи відставати від нього, але завжди у тій чи іншій мірі залишається сучасною, не просто йде з часом поряд, а є заглибленою у сучасність, тим самим стимулюючи прогресивні зміни у суспільстві.

Дослідження у галузі соціології підтверджують, що як соціально-типова характеристика людини, особистість пережила певну еволюцію разом з ходом історичного процесу. На становлення особистості значний вплив здійснюють простір та час, оскільки історичне місце та час накладають свій відбиток на мислення людини. Тут ми маємо на увазі якісні характеристики епохи та культури, тобто якісні характеристики суспільства та його стан, і, крім того, безсвідомі та підсвідомі психічні якості людини, її архетип. На основі цього сучасна соціологічна наука визначає критерії класифікації типів особистості відповідно до пануючої суспільно-економічної формації, цивілізаційного типу суспільства, приналежності до певної етнічної культури чи соціального прошарку.

Так, якщо первісна людина характеризувалась діяльністю адаптивною, пристосовницькою, то сучасна має значно багатший функціональний репертуар і, в цілому, грає більш активну, навіть творчу роль у природі та суспільстві. Можна сказати, що особистість все повніше проявлялась, формувалась та наповнювала людину, вириваючи її зі світу існування (потреб та пристрастей) та приводячи до світу громадянської свободи та творчості.

Це породжувало і появу різноманітних теорій та напрямів вивчення особистості у педагогіці та психології: психоаналітичний напрям (З. Фрейд, К. Юнг), психоаналітико-соціальний напрям (А. Адлер, Е. Еріксон, К. Хорні), теорія научіння (Б. Скіннер, А. Стаатс, Дж. Доллард, Н. Міллер), теорія

когнітивного соціального наочіння (В. Мішель, А. Бандура, Дж. Келлі), гуманістичний напрям (І. Бех, К. Роджерс, А. Маслоу), культурно-історична теорія (Л. Виготський) та ін.

Щодо визначення поняття „особистість”, то К. Роджерс описує її у термінах самості: як організовану, довготривалу суб’єктивну сутність, що складає саму серцевину наших переживань. Г. Олпорт визначає особистість як те, що індивід являє собою насправді – внутрішнє дещо, що детермінує характер взаємодії людини зі світом. В розумінні Е. Еріксона індивід протягом життя проходить ряд психосоціальних криз та його особистість постає як функція результатів цих криз. Дж. Келлі розглядав особистість як притаманний кожному індивіду спосіб усвідомлення життєвого досвіду. Р. Кеттел стверджував, що ядро особистісної структури утворюється певними вихідними якостями. А. Бандура розглядав особистість у вигляді складного патерну безперервного взаємовпливу індивіда, поведінки та ситуації [10].

Сучасні психологи розуміють особистість як інтегральну якість людини, яка об’єднує у ціле всі її психічні характеристики, процеси та відносини, що детермінуються внутрішніми та зовнішніми факторами існування індивіда та різко відрізняють його від інших людей [7, 29]. У широкому розумінні – це конкретна, цілісна людська індивідуальність у єдності її природних та соціальних якостей; у вузькому – індивід, який є суб’єктом соціальних відносин та свідомої діяльності, властивості якого детерміновані конкретно-історичними умовами життя суспільства.

Тобто комплексне психолого-педагогічне бачення проблеми особистості зумовлюється тим, що сучасний соціально-економічний стан суспільства потребує формування активної, самостійної та відповідальної особистості, яка здатна розкривати, вільно розвивати свій потенціал, реалізувати який вона може лише у ході залучення до діяльності.

У нашому дослідженні важливу роль відводимо діяльнісній концепції структури та розвитку особистості, дослідженням якої були присвячені праці

О. Леонтьєва С. Рубінштейна, А. Вербицького, І. Неволіна та ін. Ця концепція описує особистість у психологічних та поведінкових термінах.

Згідно з О. Леонтьєвим, особистість – якісно нове утворення, характеристики якого формуються протягом життя людини тією мірою, якою система її мотивів виявляється відповідно до вимог суспільства. Чим різноманітніші види діяльності, в які особистість включена, чим більш розвинуті та ієрархізовані її якості, тим багатша особистість внутрішньо [7, 28]. Тобто діяльність формує особистість, і навпаки – внутрішні мотиви та можливості особистості породжують цю саму діяльність, особистість реалізується у процесі діяльності. Цей процес є безперервним.

Діяльнісний підхід до формування особистості знаходить відгук і у філософському баченні походження та сутності цього феномена. Сучасна філософська думка визначає особистість як індивід, який володіє безмежною внутрішньою свободою у своїх рішеннях та діях і ніким не обмеженою відповідальністю за результати цих дій. У християнській філософії ця безкінечність пов'язана з тим, що особистість виступає як образ та подоба безмежного Бога-творця. Справжньою особистістю є індивід, свобода якого визначається його участю у творчій діяльності, активність у якій і забезпечує реалізацію особистісного потенціалу. Тобто творчий початок потенційно закладено у кожному індивіді, і основне питання сучасності полягає у тому, на скільки він реалізується, стає визначальним у діях, вчинках та житті людини.

На нашу думку, саме творча діяльність виступає необхідною умовою становлення і розвитку особистості, важливою формою людської практики, активізації потенціалу суб'єкта в процесі особистісних змін.

Як свідчать багаточисельні психологічні (Г. Уоллес, Д. Гетцельс, Д. Гілфорд, Ф. Джексон, Д. Мак-Мілан, Дж. Пойя, П. Торренс, І. Фостер, Я. Пономарьов, Д. Богоявленська, Н. Ветлугіна, Г. Голіцин, Л. Єрмолаєва-Томіна, В. Козленко, І. Семенов, С. Степанов, М. Холодна та ін.), філософські (А. Бергсон, Н. Бердяєв, Г. Батищев, С. Грузенберг, П. Дишлевий, Ф. Степун, Л. Яценко та ін.) та педагогічні (В. Андреев, Ф. Гоноболін, В. Загвязинський,

Н. Кузьміна, В. Моляко, М. Никандров, І. Раченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін та ін.) дослідження з проблеми природи творчості, для кожної особистості цей феномен є унікальним за своїм корінням у ній, своєрідним за умовами його розкриття, та індивідуальним за механізмами його функціонування.

Вивчаючи проблему творчості, науковці визначають її: 1) як діяльність особистості, спрямовану на створення нових матеріальних та духовних цінностей, які характеризуються соціальною та особистісною значимістю; 2) як найвищу форму активності особистості, направлену на перетворення не тільки зовнішнього світу, а й внутрішнього, саморозвиток та самореалізацію; 3) як диспозиційну якість особистості, передумову розвитку знань та духовного росту; 4) як унікальну якість креативного суб'єкта; 5) як процес вирішення нестандартних ситуативних завдань (талановитий винахід); 6) як споглядання вічних цінностей (мудре узагальнення) [2].

Взаємозв'язок понять „особистість” та „творчість” вчені відобразили у визначенні творчої особистості, якою виступає індивід, котрий володіє високим рівнем знань, має потяг до нового, оригінального, для якого творча діяльність є життєвою потребою. На думку В. Моляко, поняття „творча особистість” позначає людину, яка має: певний рівень розвитку творчих здібностей; об'єктивацію цих здібностей у досягненнях; сформовані ціннісні орієнтації та життєві орієнтири, які сприяють (підтримують) процесу становлення, розвитку, прояву, реалізації творчого потенціалу; певну структуру характерних рис особистості, що гармонійно поєднується зі здібностями, утворюючи індивідуальний творчий стиль діяльності [8, 6].

Тобто творча особистість – це особистість, здатна реалізувати через творчу діяльність власний творчий потенціал. При цьому сам потенціал виступає як одна з найважливіших якостей творчої особистості, як джерело творчої активності і діяльності, за умови формування та розвитку якої особистість перетворюється на творчу. Виходячи з цього, основним завданням сучасної педагогіки, як науки про формування особистості, є розробка змісту та технології застосування методів та

засобів формування творчої особистості у контексті розкриття та розвитку її внутрішнього творчого потенціалу.

Сучасні довідкові видання трактують поняття „потенціал” як „сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил і т. ін., що можуть бути використані в якій-небудь галузі, діяльності, сфері; запас чого-небудь, приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитись за певних умов” [3, 902]. На основі цього можна резюмувати, що творчий потенціал виступає резервом, сукупністю прихованих здатностей, можливостей для творчої діяльності.

Поняття „творчий потенціал людини”, як сфера можливих творчих проявів її особистості, активно використовується у сучасних дослідженнях особистості та її діяльності.

В. Моляко визначає творчий потенціал як „ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності в цілому” [8, 14]. На думку П. Кравчука, творчий потенціал проявляється насамперед у здатності особистості підходити до конкретної справи не стандартно, шукати і знаходити найбільш оптимальні шляхи, ефективні методи вирішення проблем, що виникли [5, 24]. Л. Курило розглядає творчий потенціал як творчі можливості особистості, її креативність, що може виявлятися в мисленні, спілкуванні, інших видах діяльності і характеризувати як особистість загалом, так і її окремі здібності, продукти творчої діяльності, процес їхнього створення [6, 190]. На думку С. Хмельковської творчий потенціал виступає сукупністю пов'язаних в систему природних набутих якостей, котрі проявляються через здібності, вміння, психічні процеси, способи мислення та діяльності і дозволяють особистості нестандартно розв'язувати завдання, спрямовані на набуття в найбільш ефективний спосіб максимального результату [9, 7].

Як бачимо, науковці часто вживають поняття творчого потенціалу як синонім до творчих здібностей, творчої активності, креативності особистості. На нашу думку, не варто ототожнювати поняття „творчий потенціал” з творчими

здібностями, оскільки, аналізуючи різноманітні підходи вчених можна зробити висновок, що основи здібностей закладені генетично, формуються та розвиваються на основі задатків, які є вродженими анатомо-фізіологічними особливостями мозку, нервової системи, органів відчуттів та руху. На нашу думку, на відміну від здібностей, творчий потенціал не залежить від задатків і є якістю особистості, яка формується та розвивається у процесі діяльності особистості.

Щодо творчої активності, то у сучасній психології вона визначається як здатність робити суспільно значущі перетворення у світі на основі освоєння багатств матеріальної і духовної культури, яка проявляється у творчості, вольових актах і спілкуванні. Її інтегральна характеристика – активна життєва позиція [11, 300], тобто здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння нею багатств матеріальної і духовної культури; активна життєва позиція людини, яка виявляється в її принциповості, послідовному відстоюванні своїх поглядів, ініціативності, діловитості, психологічній настроєності на діяльність [4, 21]. На нашу думку, творчий потенціал, виступає передумовою творчої активності особистості, в свою чергу творча активність є результатом прояву творчого потенціалу.

Значна кількість науковців (Д. Богоявленська, П. Кравчук, Л. Курило, В. Моляко, Я. Пономарьов, В. Роменець, М. Холодна та ін.) розглядають творчий потенціал крізь призму такої якості особистості як креативність. Креативність – здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації, творча спрямованість особистості. Згідно з А. Маслоу креативність є вродженою і втрачається під впливом середовища [11, 210].

На думку Л. Яременко, креативність характеризує творчість, здатність до творчої дії, потенціал, внутрішній ресурс людини, а творчий потенціал можна визначити як потенційну креативність, сукупність творчих здібностей особистості, особливостей її творчого мислення [12, 119]. Таким чином,

креативність можна визначити як складову частину творчого потенціалу, де у процесі формування останнього, креативність виступає його психологічною основою.

Визначаючи поняття творчого потенціалу особистості не слід забувати і про його когнітивну сторону. На нашу думку, творча діяльність особистості неможлива без опори на ієрархічно організовану систему знань і умінь особистості, здобутих у процесі навчання та виступають основою творчого потенціалу.

Керуючись положеннями діяльнісного підходу до визначення особистості, варто також відзначити важливість мотивів, які мають велике значення для поведінки та діяльності особистості. Саме мотивація виступає спонукальною причиною творчості, а отже відноситься до складових творчого потенціалу як внутрішні приховані резерви, установка на творчу діяльність.

Взаємозв'язок основних понять, які відображають сутність творчого потенціалу особистості нами відображено на Рис. 1.

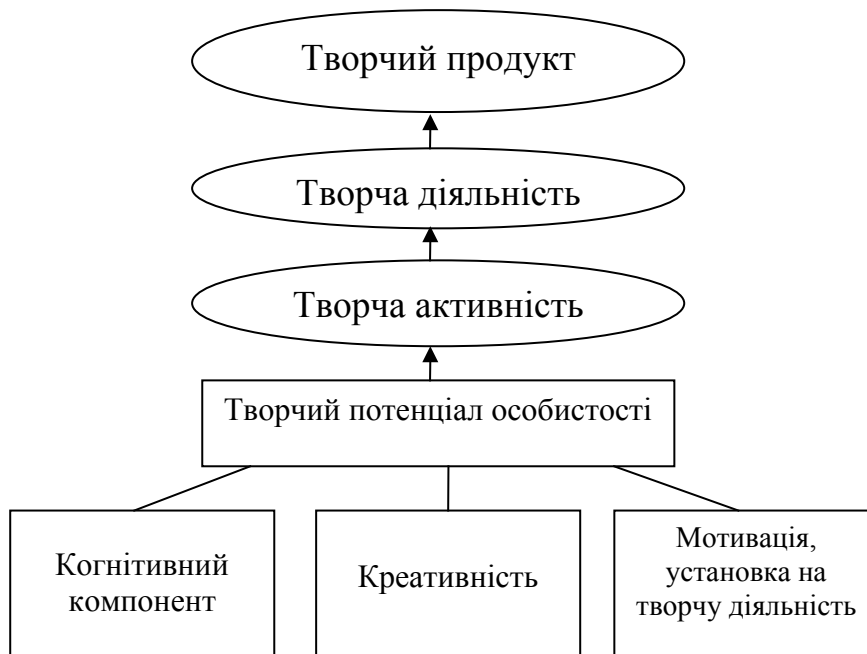

Рис. 1. Взаємозв'язок творчого потенціалу, творчої активності, творчої діяльності особистості.

Висновки. Сучасні наукові дослідження творчого потенціалу у галузях філософії, соціології, психології, педагогіки, як необхідної якості творчої

особистості, повною мірою не відображають системного бачення цієї проблеми, проте всі вчені мають чітку позицію щодо необхідності розробки даного питання і його важливості для особистості та суспільства в цілому. Визначення сутності потенціалу ускладнюється багатоплановою системою взаємозалежних характеристик: знань, умінь, творчої активності, творчих здібностей, мотивів, креативності тощо.

На основі аналізу наукових підходів до визначення сутності поняття „творчий потенціал особистості”, можемо визначити його як інтегративну системну якість особистості, яка включає знання, вміння, психічні якості особистості, серед яких основною є креативність, мотивація, установка на творчу діяльність, що за умови високого рівня їх розвитку та взаємозв'язку, стимулюють особистість до активної професійно-творчої самозміни та перетворення середовища, що її оточує.

Варто зазначити, що тільки створення сприятливих соціально-психологічних та педагогічних умов для розвитку особистості дасть можливість виявити її приховані можливості та сформуванню необхідний рівень творчого потенціалу.

Перспективами подальших наукових досліджень у контексті проблеми є обґрунтування структури творчого потенціалу особистості, а також визначення комплексу активних форм і методів його формування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березан О. Розкриття креативного потенціалу викладача вищого закладу освіти через мультимедійні технології / О. Березан, В. Березан // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. – Полтава, 2006. – Вип. 3 (50). – С. 4-7.
2. Бескова И. А. Творчество / И. А. Бескова, И. Т. Касавин // Новая философская энциклопедия : В 4 т. – М. : Мысль, 2001. – С. 18-20.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 слів / автор, кер. проекту, гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2002. – 1428 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко; гол. ред. С. Головка. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.

5. Кравчук П. Ф. Формирование развитой творческой личности студента (философско-социологический и методический анализ) / П. Ф. Кравчук. – Киев : Вища школа, 1984. – 154 с.
6. Курило Л. С. Развитие творческого потенциала дошкольника / Л. С. Курило // Культура і розвиток особистості: міфи та реалії в психології та педагогіці: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (24-25 червня 2009 р.) / За ред. І. Ю. Філіпової. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – С. 190-194.
7. [Ларцев В. С.](#) Социальные и культурные детерминанты формирования личности / В. С. Ларцев. – К. : Принт-Экспресс, 2002. – 430 с.
8. Психологічне дослідження творчого потенціалу особистості : монографія / наук. кер. авт. кол. В. О. Моляко; АПН України, Інститут психології ім. Г.С.Костюка. Лабораторія психології творчості. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 207 с.
9. [Хмельковська С. В.](#) Формування творчого потенціалу майбутніх учителів іноземних мов у процесі фахової підготовки : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Хмельковська С. В. ; Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського (м. Одеса). – О., 2005. – 20 с.
10. Хьелл Л. А. Теории личности. Основные положения, исследования и применение : учеб. пособие для студ. вузов, обуч. по направлению и спец. психологии / Л. А. Хьелл, Д. Д. Зиглер. – 3-е изд. – СПб. [и др.] : Питер, 2007. – 606 с.
11. [Шапар В. Б.](#) Психологічний тлумачний словник : близько 2500 термінів / В. Б. Шапар. – Х. : Прапор, 2004. – 640 с.
12. Яременко Л. Креативність як творчість: спільне та відмінне / Л. Яременко // Вища освіта України. – 2010. – №4. – с. 117-123.

РЕЗЮМЕ

А. Г. Емчик. Проблема творческого потенциала личности в научно-педагогическом наследии

Аннотация. Статья посвящена проблеме интерпретации творческого потенциала личности в контексте ее исследования в научно-педагогическом наследии. Представлены результаты исследования основных подходов к определению сущности творческого потенциала личности в научной литературе, и охарактеризованы его соотношение с понятиями „личность”, „творчество” и „творческая личность”. Описаны философские, психологические и педагогические подходы к определению личности в контексте формирования ее творческого потенциала. В результате анализа научных источников выделены основные утверждения, которые выступают составляющими понятия „творческий потенциал”. На основе полученных результатов выполнен комплексный анализ понятия и уточнено его содержание.

Ключевые слова: личность, творчество, творческая личность, творческий потенциал личности, творческие способности, творческая активность, креативность.

SUMMARY

O. G. Yemchyk. The problem of creative potential of a personality in the scientific pedagogical heritage

The article is dedicated to the problem of interpretation of personality's creative potential in the context of its investigation in the scientific pedagogical heritage. The article presents the results of the research of major approaches to the definition of the essence of personality's creative potential in scientific literature. The correlation between creative potential and such concepts as „personality”, „creativity”, and „creative personality” has been characterized. Philosophical, psychological and pedagogical approaches to the definition of a personality and creativity in the context of creative potential formation have been described in the article. The interrelation between these approaches has been defined by means of the concept of „creative personality”, which was stated as a personality capable of implementing own creative potential with the help of creative activity.

It has been found in the process of the research that the definition of essence of the potential is complicated by the varied system of interrelated characteristics: knowledge, skills, activity, creative abilities, motives, etc. In consequence of scientific sources analysis major statements, which determine the concept of „creative potential”, have been distinguished and their interconnection has been defined. Creativity and motivation as an orientation towards creative activity has been determined as a psychological basis for personality's creative potential, and creative potential has been defined as a precondition for creative activity.

On the basis of the analysis of scientific approaches to the definition of the concept „creative potential of a personality” it has been specified as an integrated system trait of a personality, which includes knowledge, skills, and psychic qualities of a personality. Among them creativity, motivation, orientation towards creative activity are the basic ones. These qualities, if they are highly developed and interconnected, stimulate a person to the active professional and creative change of an individual and to the change of the environment. The definition of the creative potential gives the possibilities for further justification of its structure and for the development of a set of active forms and methods of its formation.

Key words: personality, creative work, creative personality, creative potential of a personality, creative abilities, creative activity, creativity.